

## ԿԱՊԱՆ-ԳՈՐԻՍ ՏԱՐԱԾԱԶՐՋԱՆԻ ԽՈՍՎԱԾՔՆԵՐԻ ԲԱՅԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԵՐԻ ՀԱՍԵՄԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ\*

ՀՏԴ 81.282:811.19

### ՍՎԵՏԼԱՆԱ ՄԱՆՈՒԶԱՐՅԱՆ

*ԱԵԳՄՄ անդամ, Գորիսի պետական համալսարանի հումանիտար և հասարակագիտական մասնագիտությունների ֆակուլտետի դեկանի ժամանակավոր պաշտոնակատար, հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի դասախոս, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ասիստենտ, ք. Գորիս, Հայաստանի Հանրապետություն*  
*[smanucharyan81@mail.ru](mailto:smanucharyan81@mail.ru)*

Կապան-Գորիս տարածաշրջանը՝ իբրև բարբառային գոտի, հատկանշվում է (ԼԻ)Ս և Ում ճյուղերին պատկանող խոսվածքներով: Այդ տարածաշրջանի բարբառային միավորների բայական համակարգերը քննել ենք համաժամանակյա կտրվածքում՝ համեմատական մեթոդի կիրառմամբ ներկայացնելով դրանց յուրահատկությունները: Ուսումնասիրության ենթակա խոսվածքներն ունեն մի շարք առանձնահատկություններ՝ ըստ խոնարհման հարացույցների ներկա ու անցյալ ժամանակաձևերի դրսևորումների: Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորները, ըստ անցյալ կատարյալի ժամանակախմաստի արտահայտման, կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ համադրական կազմությամբ ու վերլուծական. վերջին խմբին դասվող խոսվածքներում բացակայում են ըղձական ու ենթադրական եղանակների անցյալի առանձին ժամանակաձևերը: Խնդրո առարկա խոսվածքները տարբերակվում են նաև ըստ հարկադրական եղանակի կազմության, արգելական հրամայականի արտահայտման, երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերի գործածության, ինչպես և անկանոն բայերի եղանակաժամանակային բարբառային տարբերակներով: Կապանի ԼԻՍ ճյուղի և Գորիսի խոսվածքների բայական համակարգերում գործուն են բոլոր եղանակային ժամանակաձևերը, իսկ Կապանի Ում ճյուղի մի շարք խոսվածքներում դրանք կիրառվում են իմաստային տարարժեքությամբ: Բարբառային նյութի քննությամբ նկատելի է, որ արդի ժամանակափուլում Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքները կարելի է դասակարգել ըստ բայական համակարգերի այն յուրահատկությունների, որոնք դիտարկել ենք իբրև խոսվածքային հատկանիշ:

**Բանալի բառեր՝** Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորներ, համեմատական քննություն, խոսվածքների բայական համակարգեր, զուգադրական մեթոդ, խոսվածքային հատկանիշ, Ում և (ԼԻ)Ս ճյուղեր, բարբառային գոտի:

Կապան-Գորիս տարածաշրջանը՝ իբրև բարբառային գոտի, ըստ ձևաբանական միահատկանիշ դասակարգման, հատկանշվում է Ում և (ԼԻ)Ս ճյուղերին պատկանող խոսվածքներով: Այդ տարածաշրջանի բարբառային միավորների բայական համակարգերը քննել ենք համաժամանակյա հայեցակետով՝ համեմատական ու ներքին զուգադրական մեթոդների կիրառմամբ ներկայացնելով դրանց յուրահատկությունները: Հիշյալ տարածքային տարբերակների բայի անդամ ու եղանակաժամանակային կազմությունները իմաստակառուցվածքային տեսանկյունից ունեն որոշակի ընդհանրություններ ու առանձնահատկություններ:

Դերբայներից, ըստ ձևախմաստային դրսևորման, ուսումնասիրվող տարածքային տարբերակներում ընդհանրական են անորոշն ու ենթակայականը: Անորոշը կազմվում

\* Հոդվածը ներկայացվել է 30.04.2019թ., գրախոսվել՝ 15.05.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 17.06.2019թ.:

Ե **-ել/-ի/իլ** և **-ա/ւ** վերջավորություններով, օր.՝ *պըտահէլ*(Կապ.)//*պըդահիլ*(Գոր.),  
 >  
*կւնրթիլ*(Կապ.)//*կարթէիլ*(Գոր.), *քւնշիլ*(Կապ.)//*քաշէիլ*(Գոր.),  
 >  
*խօսալ*(Կապ.Գոր.)// *խոսալ* (Շնհ.), *ըրվալ*(Կապ.)//*ըրեվալ*// *յըրօվալ*  
 (Գոր.)//*իրեվալ*(Վշ.,Տեղ)// *յուրօվալ* (Շնհ.,խոտ)// *նւրծվւնլ* (Հլծ.) և այլն: Ենթակայական  
 դերբայի **-օ/ծ** դ-ով կազմությունները գործածվում են այդ տարածաշրջանի բոլոր  
 խոսվածքներում, օր.՝ *կըխօղ*, *հիմննչօղ*(Կապ.)//*հըմանչօղ* (Գոր.), *քւննդօղ*  
 >  
 (Կապ.)//*քանդօղ* (Գոր.), *ըսօղ* (Կապ.,Գոր.)// *լիսօղ* (Հլծ.), իսկ **-ու/նլ** դ-ով  
 >  
 տարբերակները (օր.՝ *վախուղ*, *լիսնղ*, *խումուղ*<sup>495</sup>), արդի ժամանակավիճակում  
 >  
 կիրարկում են միայն Շինուհայրի խոսվածքի տարեց բարբառախոսները: Ինչպես  
 Սյունիք-Արցախի բարբառներում, այնպես և քննվող խոսվածքներում վաղակատար ու  
 հարակատար դերբայներն ունեն համապատասխանաբար **-ա/ւ** և **-ա/-ւնծ**  
 վերջավորություններ, օր.՝ *կարթալ*//*կըրթացալ*(Գոր.)// *կւնրթւնլ* (Կապ.),  
*չուրացալ*(Գոր.)//*չըրացալ* (Կապ.), *կիրւնծ* և այլն: Խնդրո առարկա խոսվածքները,  
 >  
 ըստ վերոնշյալ դերբայների կազմության, չեն տարբերակվում, սակայն դերբայներից  
 յուրաքանչյուրը, տվյալ տարածքային միավորներում ունենալով գործառնության  
 առանձնահատկություններ, խոսվածքային հատկանիշ է ձևավորում, որը  
 կներկայացնենք ստորև:  
 Եթե **-ու/նլ** դ-ով անկատարն ընդհանրական է Կապան-Գորիս բարբառային  
 գոտու համար (օր.՝ *կւնրթնլ*(Կապ., Արծ., Ագ.,Գ., Գղ., Դ.Բ., Աղ., Տ.,  
 Սյ.)//*կարթում*(Գոր., Տղ, Բհ., Վշ., Տթ.),*սիրում*(Կապ.,Արծ.,Լշ.,Գ.,Դ.Բ., Աղ., Տ.,Խ.)//  
*սիրում* (Հլծ.,Կրծ.,Շնհ.)// *սնւրնլ* (Գոր.,Վշ.,Տեղ,Խնծ.,խոտ), *պերում* (Շ.,Ծ.) //  
 >  
*պիրում* (Գոր.,Վշ.,Շնհ.,Բհ.)// *պնւրնլ* (Կապ.,Արծ.,Ագ., Գ., Շշ.,Տթ.,Հլծ., խոտ), *ըսում*  
 >  
 (Կապ.,Արծ.,Ագ.,Դ.Բ.,Գոր.,Վշ.)//*իսում*(Տթ.,Շնհ., խոտ), *լիսում* (Հլծ.), ապա **-իս**-ով կամ  
 >  
**-ս**-ով վերջավորվող բայաձևերն առկա են միայն Կապանի տարածաշրջանի (ԼԽ)Ս  
 ճյուղի խոսվածքներում (Եղվարդ, Ներքին Հանդ, Սրաշեն, Կաղնուտ), օր.՝ *ըսիս*, *քիս*,  
*կւնս*, *կեսս* և այլն: Ում ճյուղի հիշյալ խոսվածքներում **գալ**, **տալ** բայերի **կւն**, **տա**  
 տարբերակներում անկատարի **-ում**-ից հնչյունափոխության հետևանքով, կարծում  
 ենք, մտնում է **-մ**-ն<sup>496</sup>: Բարբառային այդ միավորներում ևս **-իս** վերջավորությամբ  
 դերբայը կիրառում են որպես անկատար երկրորդ կամ համակատար, օր.՝ *կւնլ* -  
*կւնլիս*, *հընդրէլ-հընդրէլիս* և այլն:

Խնդրո առարկա տարածքային տարբերակներում արտահայտության պլանում  
 կառուցվածքային տեսակետից տարբերվում է նաև ապակատար (ապառնի) դերբայը:  
 Միայն Եղվարդ, Կաղնուտ, Ներքին Հանդ և Սրաշեն գյուղերի խոսվածքներում այն

<sup>495</sup> Տե՛ս Մարգարյան Ա., Գորիսի բարբառը, Ե., 1975, էջ 185:

<sup>496</sup> Տե՛ս նաև Գևորգյան Գ.Գ., Հայերենի բարբառների եղանակաժամանակային  
 համակարգերի տարածագործառնական բնութագիրը, Ե., 2013, էջ 66-68:

բաղադրված է **-ական// -անքն** վերջնամասնիկից, ինչպես Ղարաբաղում և Հաղորդում (օր.՝ *մուտընական, մըն ական*), իսկ մյուսներում՝ **-ու-ն** -ից, օր.՝ *պիրելու (Գոր., Տղ., Վշ.)// պ ի ի ի լ ն (Շնհ., խոտ), պիրոլու (Շ., Շշ., Ծ.)// պնլրնլ ն (Կապ., Արծ.), օւելու (Գոր., Աղ., Դ.Բ., Տ.) // օգնլ ն (Կապ., Ագ., Արծ., Գ.), թ ի ն ն լ ն (Գոր., Վշ., Զշ., Զն., խոտ, Շնհ.), քնելու (Աղ., Դ.Բ., Տ., Սվ., Տթ.), թնննլ ն (Կապ., Ագ., Արծ., Գղ., Նշ., Ծ.)* և այլն: Նկատելի է, որ Կապան-Գորիս տարածաշրջանի **Ում** ճյուղի խոսվածքների բայական համակարգերի յուրահատկություններից է ապակատարի հնչատարբերակների առկայությունը, որով բարբառախոսները հեշտությամբ զանազանում են միմյանց, քանի որ որոշ խոսվածքների բայաձևերում վերջավորության ձայնավորը ազդել է արմատականի վրա, և դրանք ենթարկվել են շրթնային ու քմային ներդաշնակության: Ըստ Ա. Ղարիբյանի՝ **-ական** վերջավորությունը, ավելանալով անորոշ դերբային, պետք է արտահայտի այդ դերբայի սեռական հոլովի գաղափար<sup>497</sup>:

Տարածքային տարբերակների համար *խոսվածքային հատկանիշ*<sup>498</sup> կարելի է համարել նաև **-ա/ան** վ-ով վերջավորվող ընթացակցական դերբայի և դրանով հարադրված ժամանակաձևերի գործածումը, օր.՝ *տըսնալավ, ք ի ն ի լ ն վ ըմ* և

այլն: Այն, իբրև անորոշ դերբայի գործիական հոլովաձև, կիրառական է քննվող բոլոր խոսվածքներում, սակայն իբրև ձևաբայ՝ առկա է ինչպես Ղարաբաղի ու Հաղորդի բարբառներում, այնպես էլ Կապանի **ԼԽՍ** ճյուղի բարբառային միավորներում: Այդ կազմություններն ընդունել են որպես անորոշի գործիական ձևեր՝ համարելով, որ դրանք «...զուտ որոշ բայերի բայական-բառային իմաստով պայմանավորվող մասնավոր դեպքեր են»<sup>499</sup>: Կարծում ենք, որ այն ճիշտ է միայն Գորիսի խոսվածքների տարբերակման համար, քանի որ դրանցում ընթացակցական դերբայից հարադրված ժամանակաձևերի կազմումը, իսկապես, սահմանափակ է: Նշենք նաև, որ ընթացակցական ներկա ու անցյալ ժամանակաձևերը, արտահայտելով գործողության տևականության և ընթացքի մեջ լինելու գաղափար, ինչպես Ղարաբաղի բարբառում, այնպես և Եղվարդի, Կաղնուտի, Ներքին Հանդի ու Սրաշենի խոսվածքներում կարելի է ընդունել որպես շարունակական ներկա (օր.՝ *մըտնելավ ըն*) և շարունակական անցյալ (*մըտնելավ ին*)<sup>500</sup>:

Ներկա ժամանակաձևերը խոսվածքներում ձևավորվում են միանման քերականական կաղապարով՝ **ձևաբայ+օժանդակ բայի ներկայի դիմաթվային խոնարհիչներ**: Եմ օժանդակ բայի ներկա ժամանակի **ա** դիմաթվանիշ ցուցիչը բնորոշ է քննվող տարածաշրջանի բարբառային միավորներին ընդհանրապես, իսկ մյուս դիմաթվային խոնարհիչները տեղայնացված բնույթ ունեն. **ե>է** հնչյունափոխությամբ տարբերակները (**էմ, էս, ա//ան, է(ն)ք, էք, էն**) գործածվում են Գորիսի խոսվածքներում, Կապանի Դավիթ Բեկում, Տանձավերում, Աղվանիում, **ե>ի** անցմամբ փոփոխակները (**իմ, իս, ա//ան, իք, իք, ին**<sup>501</sup>)՝ Շիկահողում, Շիշկերտում, Ծավում, Ուժանիսում,

<sup>497</sup> Տե՛ս Ղարիբյան Ա., Հայ բարբառագիտություն, Հնչյունաբանություն և ձևաբանություն, Ե., 1953, էջ 192:

<sup>498</sup> Հասկացության մասին տե՛ս Կատվայան Վ., Հայ բարբառագիտության հարցեր, Ե., 2014, էջ 120:

<sup>499</sup> Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 180:

<sup>500</sup> Այդ մասին տե՛ս Դավթյան Վ., Լեռնային Ղարաբաղի բարբառային քարտեզը, Ե., 1966, էջ 149, Ղարիբյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 182:

<sup>501</sup> Ե>ի-ի հնչյունափոխության մասին տե՛ս նաև Ղարիբյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 169:

ճակատենում, Վաչագանում, Օխտարում, Ագարակում, իսկ **ե>ը**-ով տարբերակները (**ըմ, ըս, ա//ւն, ըբ, ըբ, ըն**) Կապանի մյուս խոսվածքներում: Նկատելի է, որ օժանդակ բայի հոգնակի առաջին ու երկրորդ դեմքերի խոնարհիչները՝ **իբ//ըբ** «ենք» և **իբ// ըբ** «եք», ստեղծելով քերականական համանունություն<sup>502</sup>, տարբերակվում են միայն խոսքաշղթայում: Հետազոտության առարկա բարբառային բոլոր միավորներում վերոնշյալ լեզվական կաղապարով ձևավորվում են ներկայի ժամանակաձևերը, այսպես՝ **անկատար՝ քիս ըս(եղ., Կղ., Ն.Հ., Ս.), տեսնում էմ (Գոր.,Վշ., Տթ., Բշ., Զշ., Հրթ.,Կնծ., Դ.Բ., Տ., Աղ.), լ ի սո՞ւնմ էն(Հլծ.), մընում իմ // ըմ (Կապ.,Սյ.,Ուժ.,Ծ.,Վ.,Գ.,Գղ...),**

**ապակատար՝ կիլական ըմ (Եղ.,Կղ.,Ն.Հ., Ս.), ճ ի ր ի լի՞ն (Գոր.,Տղ.,Վշ.,Հլծ.,Շնհ.,Բշ.)//ճ**

**ի ր ի լի՞ն (Աղ.,Դ.Բ.,Տ.) յ/վ նն, վաղակատար՝ կերալ էբ, ծընդրացալ ա, հարակատար՝**

**քեցած ին//ըն** (Կապ., Ագ., Արծ., Գղ.,Եղ., Կղ., Ն.Հ., Ս.), **ընթացակցական՝պըրծնելալ էն(Գոր., Տթ., Կղ., Հլ, Շնհ., Բշ.), լըսելալ ըբ** (Եղ., Կղ., Ն.Հ., Ս.) և այլն: Նկատելի է, որ քննվող խոսվածքների մեծ մասում օժանդակ բայից առաջ ապառնի ձևաբայի **ու** վերջավորությունը «...շրթնայնանում և վերածվում է «վ»-ի...»<sup>503</sup>, իսկ Գորիսի խոսվածքներում հանդիպում ենք նաև հավելական յ-ի՝ ծայնավորային հորանջը փակելու համար: Ինչպես որոշ բարբառներում, այնպես հետազոտության առարկա մի խումբ խոսվածքներում բացակայում են էական բայի անցյալի խոնարհիչները, ուստի դրանցում անցյալ ժամանակաձևերն արտահայտում են վերլուծական եղանակով կամ օժանդակ բայի բաղադրյալ ձևերով<sup>504</sup>, **լն(լ)** ժամանականիշ մասնիկի զուգորդությամբ: Ըստ անցյալ ժամանակի իմաստային տիրույթի՝ Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորները կարելի է պայմանականորեն բաժանել երկու խմբի: Առաջինին դասվում են այն խոսվածքները, որոնցում անցյալի ժամանակաձևերը ձևավորում են դերբայով և օժանդակ բայի անցյալի դիմաթվային ցուցիչներով: Այդ խմբին են պատկանում Գորիսի խոսվածքները, Կապանի Դավիթ Բեկ, Աղվանի ու Տանձավեր գյուղերի խոսվածքները, որոնցում էական բայն ունի **ի, իր, եր, ի(ն)ք, իք, ին** հնչյունափոխված ձևերը, նաև **(ԼԻ)Ս** ճյուղի խոսվածքները, որոնցում առկա են նույն ձևերը, բացառությամբ եզակի երրորդ դեմքի՝ **ա/ նն ր** և հոգնակի առաջին ու երկրորդ դիմաձևերի, որոնցում **ք**-ն նաև քմայնանում է՝ **իբ/ ք**, օր.՝ *խօսում ի// իր// եր// ի(ն)ք// իբ//ին* (Գոր., Տղ.,Բշ.,Վշ., Դ.Բ.,Աղ.,Տ.), *նըստիս ի//իր//ար//իբ// իք / ք //ին* (Եղ.,Կղ.,Ն.Հ.,Ս.): Այդ խոսվածքներում անցյալի վերլուծական մյուս ժամանակաձևերը կազմության նույն սկզբունքն ունեն, այսպես՝ **վաղակատար՝ տուվալ ի** (Գոր.,Վշ., Բեշ...), **լ իս նն լ իր** (Հլծ.), *ասալ ար, փիղ նն ց նն իբ/ ք* (Եղ., Կղ., Ն.Հ., Ս.),

**ապակատար՝ նըստըլական իր** (Եղ., Կղ., Ն.Հ., Ս.), *նըստելու յ/վին* (Գոր., Տղ., Բշ., Վշ., Սվ., Հլծ., Դ.Բ., Աղ., Տ.), **ընթացակցական՝ քինելալ ին** (Եղ.,Կղ.,Ն.Հ.,Ս.): Երկրորդ խմբի խոսվածքներում անցյալի ժամանակաձևերը կազմվում են ներկա ժամանակաձևերի և **լն(լ)** բառ-մասնիկի հարադրությամբ լեզվական կառուցատիպերով<sup>505</sup>, ընդ որում դիմաթվային գաղափարը փոխանցվում է օժանդակ բայի ներկայի խոնարհաձևերի միջոցով, ինչպես՝ *յէ ի՞նմ ըմ լն(լ), կօնում (Շ.,Ծ.)//կենում (Ագ.,Արծ.,Գ.,Կպ.) ըս լն(լ),*

<sup>502</sup> Օժանդակ բայի քերականական համանունության մասին տե՛ս **Գևորգյան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 78:

<sup>503</sup> **Ղարիբյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 190:

<sup>504</sup> Այդ մասին տե՛ս **Ղարիբյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 178, **Գևորգյան Գ. Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 77:

<sup>505</sup> Տե՛ս նաև **Գևորգյան Գ. Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 79:

ըսած ըն ի՞նչ(լ), ըշխդելու վյըք ի՞նչ(լ) և այլն: Սահմանական եղանակի անցյալի ժամանակաձևերի նման դրսևորումները բնորոշ են Կապանի տարածաշրջանի բարբառային միավորների մեծ մասին, որոնցում երբեմն օժանդակ բայի եզակի երրորդ դեմքի ա խոնարհիչն ընկնում է<sup>506</sup>, օր.՝ *օտուում ի՞նչ(լ)*, *պերած ի՞նչ(լ)*, *ըրվալու ի՞նչ(լ)* և այլն: Հավելենք, որ Շիկահողի, Ծավի ու Շիշկերտի ենթախոսվածքներում միայն տարեց բարբառակիրներն անցյալ անկատար ժամանակաձևն արտահայտում են հետևյալ քերականական կաղապարով՝ **-ս վերջավորությամբ ձևաբայ+օժանդակ բայի ներկայի խոնարհիչներ+՝ԼՄ**, օր.՝ *նըստիս իս ի՞նչ* և այլն: Կարծում ենք՝ լեզվական այդ իրողությունը հիշյալ խոսվածքներում պայմանավորված է Մեղրու բարբառի ազդեցությամբ, որում ևս այդ ժամանակաձևը նույն կերպն ունի<sup>507</sup>: Ինչպես Գորիսի խոսվածքներում, Եղվարդում, Կաղնուտում, Ներքին Հանդում ու Սրաշենում ևս նմանատիպ կաղապարային կառույցները՝ **ձևաբայ+օժանդակ բայի ներկայի դիմաթվային խոնարհիչներ+՝ԼՄ(լ)**, ընկալվում են նախ՝ որպես բաղադրյալ ժամանակաձևեր, հետո՝ միայն պարզ, քանի որ և՛ **(ԼԻ)Ս** ճյուղի այս խոսվածքներում, և՛ Գորիսի բարբառային միավորներում գործուն են օժանդակ բայի անցյալի խոնարհաձևերը, ինչպես և **լինել** բայի **լինել/իլել** տարբերակը և պատմականորեն փոփոխություն կրած **լՄ(լ)** (<լեալ) բայաձևը, որոնք հարադրվում են նաև որոշ դերբայների՝ ձևավորելով երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներ, օր.՝ *տըսիս ի՞նչ(լ)*, *մընաս ըս ի՞նչ(լ)*, *քիս ըս ի՞նչ(լ)*, *տ ի ն ի ս ի՞նչ(լ)*, *կյնս ըք ի՞նչ(լ)*, *կյնս ի՞նչ(լ)*

(Եղ., Կղ., Ն.Հ.,Ս.), *լիսելիս էմ ի ի՞նչ(լ)*, *քինն լիս նն իմըն* և այլն: Հավելենք նաև, որ «մնայիս ըս ի՞նչ» տիպի կազմությունները Ա.Ղարիբյանը Սրաշեն գյուղի խոսվածքի համար ընդունել է որպես անցյալ անկատար<sup>508</sup>, սակայն ներկայումս տվյալ բարբառային միավորում նմանօրինակ քերականական կառույցը համապատասխանում է ոչ թե սահմանականի հիմնական, այլ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևին: Համաժամանակյա հայեցակետով **(ԼԻ)Ս** ճյուղի տարածքային այդ տարբերակներում էական բայի անցյալի խոնարհիչներով հարադրված ժամանակաձևերը գործառվում են միայն բարբառախոս տարեցների շրջանում, իսկ երիտասարդ բարբառակիրները **Ում** ճյուղի խոսվածքների ներգործությամբ կիրառում են **-ում**-ով ներկա ու անցյալ անկատար՝ «մոռացության մատնելով ներկայի ու անցյալ անկատարի սեփական կազմությունները»<sup>509</sup>:

Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորների համար խոսվածքային հատկանիշ կարելի է դիտարկել վաղակատար ու հարակատար դերբայներով ժամանակաձևերի, նաև անցյալ կատարյալի ձևախմաստային դրսևորումները: Եթե բացառենք բայերի հնչատարբերակների առկայությունը, ապա կառուցվածքային տեսակետից ներկա վաղակատարը նույնական է քննության առարկա տարածքային բոլոր միավորներում: Սակայն վերոնշյալ երկրորդ խմբի խոսվածքներում այն ունի անցյալ կատարյալի իմաստ: Կապանի տարածաշրջանի **Ում** ճյուղի այդ խոսվածքներում բացակայում է անցյալ կատարյալի համադրական ձևը, այսինքն՝ անցյալ կատարյալի իմաստը արտահայտվում է վերլուծական եղանակով՝ վաղակատարով և օժանդակ բայի դիմաթվային խոնարհիչներով, օր.՝ **յեկալ ըմ** «եկա»,

<sup>506</sup> Տե՛ս Միքայելյան Ժ., նշվ. աշխ., էջ 50:

<sup>507</sup> Տե՛ս Աղայան Է., Մեղրու բարբառը, Ե., 1954, էջ 200:

<sup>508</sup> Ղարիբյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 172:

<sup>509</sup> Գևորգյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 203:

**ըրվացալ ա** «երևաց» և այլն: Կարծում ենք, որ լեզվական այս իրողության դրսևորումը պայմանավորված է Մեղրու, Կարճևանի, Ագուլիսի կամ Ղարադաղի բարբառների ազդեցությամբ, որոնցում ևս անցյալ կատարյալի ձևեր չկան, բայց իմաստն առկա է, ինչն էլ արտահայտվում է ներկա վաղակատարով, այնինչ վաղակատարի իմաստը բացակայում է<sup>510</sup>: Մեր կողմից պայմանականորեն առաջին խմբին դասվող բարբառային միավորներում՝ Դավիթ Բեկի, Աղվանու, Տանձավերի, Կապանի **ԼԻՍ** ճյուղի, Նաև Գորիսի խոսվածքներում, կիրառվում են և՛ ներկա վաղակատար, և՛ անցյալ կատարյալի համադրական ձև, այսպես՝ *յէկը//յէկու «եկավ», յէկալ ա «եկել է», իրեվացիք «երևացիք», իրովացալ (Շնհ.)// իւրօվացալ (Յլծ.)// իրեվացալ էք «երևացել էք»* (Գոր., Տղ., Վշ., Բշ.), *ըրեվացիր, ըրեվացալ էս (Դ.Բ., Աղ., Տ.), ըրվաց, ըրվացալ ըս (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.)* և այլն: Նշենք նաև, որ Եղվարդի, Կաղնուտի, Ներքին Յանդի ու Սրաշենի խոսվածքներում ներկայումս զգալի է Կապանի տարածաշրջանի **Ում** ճյուղի բարբառային միավորների ազդեցությունը. վաղակատար ներկան կիրառում են նաև անցյալ կատարյալի իմաստով, այսինքն՝ դրանցում շարահյուսական մակարդակում առկա է քերականական բազմիմաստություն, իսկ անցյալ կատարյալի համադրական ձևը հանդիպում ենք միայն տարեց բարբառակիրների խոսքում: Այդ խմբի խոսվածքներում, ի տարբերություն երկրորդ խմբի տարածքային տարբերակների, գործառում են վաղակատար անցյալի ձևեր, օր.՝ *ք ինացալ//*

*քացալ ի* (Գոր., Քհջ., Տղ., Խնծ., Վշ., Բշ.), *քեցալ ին(Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.)* և այլն:

Ի տարբերություն արդի գրական հայերենի, մի խումբ բարբառների, նաև Գորիսի խոսվածքների, որոնցում հարակատարով ժամանակաձևեր կազմում են միայն կրավորական ու չեզոք սեռի՝ գործողություն կատարողի վիճակ մատնանշող բայերով, Կապան քաղաքի, Ագարակի, Արծվանիկի, Գեղվա, Սյունիքի, Վաչագանի, Ուժանիսի և այլ խոսվածքներում գրեթե բոլոր բայերն ունեն հարակատարով ժամանակաձևեր, այսպես՝ *հըղրած ըս, ի փւմ ծւմ, տըսած ըմ լւմ* և այլն: Յարկ է հավելել, որ, ինչպես

Ագուլիսի, Մեղրու, Ղարադաղի, Կարճևանի, Կաթավաբերդի և այլ բարբառային միավորներում, վերոբերյալ խոսվածքներում ևս հարակատարով կազմված հիմնական ժամանակաձևերն արտահայտում են և՛ հարակատարի, և՛ վաղակատարի իմաստ: Այս դեպքում կրկին քերականական մեկ ձևն ունի իմաստային տարաբազմություն, օր.՝

**հըմբարած ա** «հաշվել է, հաշված է», **ասած ըք լւմ(լ)** «ասել էիք, ասած էիք»: Իսկ Կապանի տարածաշրջանի այն խոսվածքներում, որոնք ունեն օժանդակ բայի անցյալի խոնարհիչներ, զանազանվում են վաղակատար ու հարակատար ժամանակաձևերը, օր.՝ *կ ի րւմ լար, կի րւմ ծար* (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.), *նըստալ իք, նըստած իք* (Դ.Բ., Աղ., Տ.)

և այլն: Եթե Գորիսի խոսվածքներում հարակատարով կառույցները սահմանափակ կիրարկություններ ունեն, ապա Կապանի տարածքային տարբերակներում գործառական տեսակետից հարակատարով հարադրված հիմնական ու երկրորդական ժամանակաձևերը հաճախական կիրառություն ունեն, ինչպես Ղարաբաղի ու Պոլսի բարբառներում:

Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքների բայական համակարգերում ըղձական ու ենթադրական եղանակների ապառնիի կազմավորումը նման է արդի գրական հայերենին՝ խոսվածքներին հատուկ եղանակաժամանականիշ ցուցիչներով, օր.՝ **ըղծ. ապ.՝ պիրցրւմնւմք** (Կապ., Ագ., Արծ., Նշ....), **ին զի** (Գոր., Վշ., Քհջ., Բշ., Յրժ., Խնծ.), **մընաք, ենթ. ապ.՝ կըտըստամ, կըփընես** և այլն: Ինչպես Ղարաբաղի

<sup>510</sup> Տե՛ս **Ղարիբյան Ա.**, Նշվ. աշխ., էջ 200:

բարբառում, այնպես և հետազոտության առարկա բարբառային միավորներում քերականական բազմիմաստություն ունեն ասացական բայերի ենթադրական ապառնին (օր.՝ *կասեմ*(Գոր.)//*կասիմ*(Կապ.)), երբ բարբառախոսն այդ ժամանակաձևը կիրառում է անցյալ կատարյալի փոխարեն<sup>511</sup>, օր.՝ *Լըհա վըր տըսալ ըմ յէկալ ա, կասիմ գի ըմվան մըհենգ ա* «Յենց որ տեսա, եկել է, ասացի՝ պահը հիմա է» և այլն: Գորիսի

տարածքային տարբերակների, նաև Դավիթ Բեկի, Աղվանու, Տանձավերի, Եղվարդի, Կաղնուտի, Ներքին Յանդի ու Սրաշենի բայական համակարգերում առկա են այս եղանակների անցյալ ապառնի ժամանակաձևեր, օր.՝ *մընիք*(Գոր.), *կուտրատին, կիկի իրիր, կըմուտանար //մօտ կիկմար* և այլն: Սակայն Կապանի

տարածաշրջանի բարբառային այն միավորները, որոնցում օժանդակ բայի անցյալի խոնարհման ձևերը բացակայում են, չունեն ըղձական, ենթադրական ու հարկադրական եղանակների անցյալի առանձին կազմություններ: Ըղձական ու ենթադրական եղանակների անցյալի իմաստը արտահայտվում է սահմանական եղանակի անցյալ ապակատար ժամանակաձևի միջոցով, այսպես՝ **փըռելու վըն լան(լ)** նշանակում է «*քռելու էին, բռնեն, կբռնեն*»: Բարբառային օրինակից նկատելի է, որ քերականական միևնույն կառույցը բազմիմաստություն ունի՝ համապատասխանելով երեք եղանակաժամանակաձևի, ինչը տարբերակվում է միայն խոսքաշղթայում, այսպես՝ **Թմ վըր ռւրան լըսելու վըս լան(լ), հաբաթ տի չըս լան(լ) ընելու** «Եթե նրան լսեիր, գուցե այդպես չէիր անի», **Տըսնաս քըզ ճ ինանչուլիլ վյան լան(լ), վըր շենհւմը տըսնալու վյա լան(լ)**, «Արդյոք քեզ կճանաչեր, եթե գյուղում տեսներ», **Պա տա հի՞ք ըս լան(լ) ըսելու** «Իսկ դա ե՞րբ էիր ասելու» և այլն: Իսկ Գորիսի խոսվածքներում և դրանց ազդեցությունը կրող Դավիթ Բեկ, Աղվանի, Տանձավեր գյուղերի խոսակցական տարբերակներում այս ժամանակաձևը մենիմաստ է և գործառվում է իբրև երկրորդական բաղադրյալ ժամանակ:

Կապան-Գորիս խոսվածքների բայական համակարգերի համեմատական բնության համար, կարծում ենք, էական են նաև հարկադրական եղանակի, ժխտական խոնարհման և երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերի արտահայտման ընդհանրություններն ու յուրահատկությունները: Եթե խնդրո առարկա **Ում** ճյուղի բարբառային միավորներում ներկայումս գործուն են ըղձականի ապառնիից և **պիտի** եղանականիշ բառ-մասնիկի **պի/ըտի**(Կապ.)//**պի/ետի** (Գոր.) հնչատարբերակներով կառույցները, ապա **ԼԻՍ** ճյուղի Եղվարդի, Կաղնուտի, Ներքին Յանդի ու Սրաշենի խոսվածքներում **բի/էդի** փոփոխակով ժամանակաձևերը, օր.՝ *պի/ըտի հըսնէ* (Կապ.), *պի/ետի հըսնի* (Գոր.)//*բի/էդի հըսնի* (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.) և այլն: Այս վերջին տարածքային տարբերակներում տարեց բարբառախոսները կիրառում են հիմնականում **բեղմա** եղանակիչով հարադրություններ, օր.՝ *բեղմա լըսիս, բեղմա լըսիր* և այլն, ինչպես և անցյալի կազմության համար առկա են անորոշ դերբայով և օժանդակ բայի բաղադրյալ ձևերով քերականական կառույցներ, օր.՝ *բի/էդի լըսիլ ա լան(լ)* և այլն<sup>512</sup>: Հետազոտության տարածաշրջանի միայն Գորիսի խոսվածքներին են բնորոշ հարկադրական եղանակի՝ անորոշ դերբայով և **պիտեմ//պետեմ** եղանակավորիչ բայով կազմությունները, ընդ որում՝ այս դեպքում խոնարհվում է եղանակավորիչ բայը, օր.՝ *ասպ.՝ պըղահիլ պիտեմ, անց.՝ պըղահիլ պետիք* և այլն: Կապանի տարածաշրջանի այն

<sup>511</sup> Տե՛ս Դավթյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 221:

<sup>512</sup> Այդ մասին տե՛ս նաև Սարգսյան Ա. Յու., Շաղախի ենթաբարբառը Հաղորդի ենթաբարբառի միջավայրում, Ստեփանակերտ, 2009, էջ 56:

խոսվածքներում, որոնցում բացակայում են ըղձականի ու ենթադրականի անցյալի առանձին ժամանակաձևերը, հարկադրականի անցյալն արտահայտում են **պի/ըտի** եղանակիչի և սահմանականի անցյալ ապակատարով, օր.՝ **պի/ըտի առնելու վ/ըմ լ'ա(լ)** և այլն, իսկ մյուս բարբառային միավորներում, նաև Գորիսի խոսվածքներում համաժամանակյա կտրվածքով երիտասարդ բարբառակիրները կիրառում են եղանակիչի և ըղձականի անցյալի հարադրությամբ քերականական կաղապարներ, օր.՝ *պետի իրեվար (Գոր., Տղ), պըտի ասիր(Դ.Բ., Աղ., Տ.), բի/եդի լըսիք/ ը (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.)* և այլն:

Քննվող տարածաշրջանի բարբառային միավորների համար խոսվածքային հատկանիշ է հրամայական եղանակի բայաձևերի **-ա/ԱՄ ք** դիմաթվանիշ թեքույթով<sup>513</sup> կազմությունները, որոնք առկա են **ա/Ա** խոնարհման պարզ և **-ան** սոսկածանց ունեցող որոշ բայերի հարացույցներում, օր.՝ *հըսկա՛ցաք, յըտա՛ցաք, տ ի մ'ա՛ ցա՛ք*

և այլն: Նմանատիպ ձևերը բնորոշ են Գորիսի Կորնիծոր<sup>514</sup>, Խնձորեսկ, Զարաշեն<sup>515</sup>, Տեղ, Յալիծոր, Յարժիս, Յարթաշեն խոսվածքներին, որոնցում **-ա/ԱՄ ք** վերջավորությունը, կարծում ենք, համաբանությամբ տարածվել է նաև **է** խոնարհման պարզ և **ն** կամ **չ** սոսկածանցավոր որոշ բայերի վրա, օր.՝ *լ ի' սա՛ք, քա՛ ցա՛ք*,

*մըտա՛ք, թըռա՛ք* և այլն: Իսկ Գորիսի ու Կապանի մյուս խոսվածքներում հիշյալ ժամանակաձևն ունի **-եք** հոգնակիանիշ վերջավորություն, այսպես՝ *լըսե՛ք, մըտե՛ք* և այլն:

Յետազոտության առարկա խոսվածքների բայական համակարգերի ժխտական խոնարհումը հատկանշվում է մասնիկավորմամբ՝ **չ**-ով, նաև **մի** և **ոչ** բառ-մասնիկների փոփոխակներով: Ժխտական **չ** մասնիկը տարածված է ինչպես հայերենի բարբառներում, այնպես էլ Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքներում: Այդ մասնիկով ժխտում են կատարում սահմանականի գլխավոր բաղադրյալ ժամանակների, ենթադրականի ժամանակաձևերի դեպքում, ընդ որում ժխտական մասնիկը դրվում է դերբային հետադաս օժանդակ բայի վրա, օր.՝ *ներկա՛ տեսնում չես (Գոր., Տղ, Զ., Վ., Աղ., Դ.Բ., Տ.), տըսնում չըս(Կապ., Ագ., Արծ., Նշ....), տըսնիս չըս (Եղ., Կղ., Ս., Ն. Յ.), անցյալ անկատ.՝ ասում չի(Գոր., Կապ.)/ըսիս չի (Եղ., Կղ., Ս., Ն. Յ.), վաղակատար՝ մըծացալ չեն/չին/չըն, անցյալ վաղ. մըծացալ չիք(Գոր., Տղ, Զ., Վ., Աղ., Դ.Բ., Տ.)/չիք/ ը (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.), հար.-վաղ.՝ խըմած ա, անց. հար. վաղ.՝ խըմած ա չ'ա(լ)(Կապ., Ագ., Արծ., Գ., Վ., Ե.) // խըմած չի (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.), ապակատ.՝ ըսելու չի/ըսըլական (Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.) չի, անց. ապակատ.՝ ուտելու չիր(Գոր., Տղ), օտելու չըս լ'ա(լ)(Կապ., Ագ., Արծ., Գ., Վ., Ե.), ուտըլական չիր(Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.)* և այլն: Ինչպես Նշեցինք, **չ** մասնիկը մասնակցում է նաև ենթադրական (պայմանական) եղանակի ապառնի և անցյալ ապառնի ձևերի ժխտականի դրսևորմանը, որը տեղի է ունենում անորոշ դերբայի հարադրությամբ, իսկ **չ**-ն ավելանում է դերբայից հետո դրվող էական բային, օր.՝ *ապ.՝ կիրիլ չըս/չես, անց. ապ.՝ կիրիլ չըս չ'ա(լ)(Կապ.)/կիրիլ չիր (Գոր., Դ.Բ., Եղ., Կղ., Ն. Յ., Ս.):* Քննվող տարածքային տարբերակների բայական համակարգերի մյուս եղանակաժամանակային ձևերի, բացառությամբ հրամայականի, ժխտումը կատարում են **վեչ** (Գոր. խոս.-ներ, Աղ., Դ.Բ., Տ.)//**վը չ** (Եղ., Կղ., Ս., Ն. Յ.)// **վե/ը չ**

(Արծ., Կա., Ծ., Խտ., Ծ., Ագ., Խղ., Ծշ., Լ., Ուժ.) հետադաս բառ-մասնիկով: Նշենք նաև, որ ի

<sup>513</sup> Դիմաթվանիշ թեքույթ կապակցությունը տե՛ս Գևորգյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 117:

<sup>514</sup> Տե՛ս Գևորգյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 145:

<sup>515</sup> Տե՛ս Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 196:

տարբերություն մյուս բարբառային միավորների՝ Գորիսի խոսվածքներում անցյալ կատարյալի և ըղծական եղանակի ժխտական կառույցներն ունեն դրսևորման երկու կերպ՝ **վերլուծական՝ վեչ**-ի հարադրությամբ, և **համադրական՝** ժամանակաձևին նախադաս չ-ով, ընդ որում չ-ով կազմությունը բացատրվում է արդի գրական հայերենի ազդեցությամբ, այսպես՝ *պըտմեցիր վեչ// չըպըտմեցիր, ըղծ. ապ.՝ հըսնեմ վեչ// չըհըսնեմ, անց. ապ.՝ հըսնիր վեչ// չըհըսնիր* և այլն<sup>516</sup>։ Աղվանի, Դավիթ Բեկ, Տանձավեր, Եղվարդ, Կաղնուտ, Ներքին Հանդ և Սրաշեն գյուղերի բարբառախոսները անցյալ կատարյալի համադրական ձևի ժխտումը կատարում են միայն հետադաս **վեչ**(Աղ., Դ.Բ., Տ.)//**վ ը չ**

(Եղ., Կղ., Ս., Ն.Հ.)-ով, օր.՝ *նըստեց վեչ//վ ը չ, մըտար վեչ//վ ը չ* և այլն։ Յուրաքանչյուր

խոսվածքում ըղծական ու հարկադրական եղանակաժամանակաձևերի ժխտումը արտահայտվում է դրական ձևերի և **ոչ**-ի փոփոխականների հարադրությամբ, այսպես՝ **ըղծ. ապ.՝ քինիմ վեչ//վ է / ը չ //վ ը չ, պենամ վեչ//վ է / ը չ//վ ը չ, ըղծ. անց. ապ.՝**

*կաղնելու//պենալու չըմ լիւն(լ) (Կապ.), կաղնի վեչ//վ ը չ, ք / քւն վեչ* (Գոր. խոս.-

*ներ) //քինի վ ը չ (Դ.Բ., Աղ., Տ., Եղ., Կղ., Ս., Ն.Հ.), հարկ. ապ.՝ պի/ըտի քինի/եմ վեչ//վ է / ը չ,*

*քե/իդի քինիմ վ ը չ*(Եղ., Կղ., Ս., Ն.Հ.), *պի/ըտի հըվատ/դամ վեչ//վ է / ը չ*(Գոր., Կապ.),

*քե/իդի տըսնամ վ ը չ* (Եղ., Կղ., Ս., Ն.Հ.), **հարկ. անց. ապ.՝ պի/ըտի հըվըտ/դալու չըմ**

*լիւն(լ) (Արծ., Ը., Կապ., Ծ., Ագ., Խդ., Ծշ., Լ., Ուժ.), քե/իդի տըսնի վ ը չ* (Եղ., Կղ., Ս., Ն.Հ.):

Գորիսի խոսվածքներում հարկադրականի ժխտական խոնարհման հարացույցը նման է դրականին՝ դրսևորվելով նաև եղանակավորիչ **պիտիմ** բայով կառույցի ժխտմամբ, օր.՝ **ապ.՝ պի/ետի տեննամ վեչ, տեննալ պիտեմ վեչ, անց. ապ.՝ պի/ետի տըսնի վեչ, տեննալ պըտիք վեչ** և այլն։ Տարածքային այդ տարբերակներում հարկադրականի ժխտման հարացույցներում հանդես է գալիս նախադաս չ-ն, որի գործառումը, կարծում ենք, կրկին պայմանավորված է արդի գրական լեզվի համընդհանրության միտմամբ, օր.՝ **ապ.՝ պի/ետի չըխօսի, խօսիլ չըպետի, անց. ապ.՝ պի/ետի չըխօսիր, խօսիլ չըպետեր** և այլն։ Նկատելի է, որ եթե Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքներից յուրաքանչյուրում հարկադրական եղանակի ժամանակաձևերի ժխտումն արտահայտվում է մեկ տարբերակով, ապա Գորիսի խոսվածքներում չորս, այսպես՝ գրական «**չպիտի կանգնեմ**» ձևի դիմաց Կապան-Գորիս բարբառային միավորներում առկա են համապատասխանաբար հետևյալ տարբերակները՝ **պի/ըտի կաղնեմ վեչ// վ է / ը չ**

(Արծ., Ը., Կապ., Ծ., Ագ., Խդ., Ծշ., Լ., Ուժ., Դ.Բ., Աղ., Տ.), *քե/իդի կաղնեմ վ ը չ*

(Եղ., Կղ., Ս., Ն.Հ.), Գորիսի խոսվածքներում *պի/ետի կաղնեմ վեչ, կաղնիլ պիտեմ վեչ, պի/ետի չըկաղնեմ, կաղնիլ չըպետի*։ Կարծում ենք՝ չ-ով ձևերի առկայությունը Գորիսի տարածքային տարբերակներում պայմանավորված է Արարատյան բարբառի ներգործությամբ։

<sup>516</sup> Այդ մասին տե՛ս նաև Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 212։

Քննության ենթակա բարբառային գոտու լեզվական միավորների համար խոսվածքային հատկանիշ կարելի է ընդունել նաև արգելական հրամայականի դրսևորումը: Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորներում արգելական հրամայականը եզակի թվում ունենում է ժխտական **մի, մա, մե**(<մի) բառ-մասնիկները, իսկ հոգնակիում՝ **մաք, միք, մեք**, որոնք ևս հետադասվում են բայաձևին:

Գորիսի խոսվածքներում և դրանց ազդեցությունն ունեցող խոսվածքներում (Աղ., Դ.Բ., Տ.), նաև՝ Քաջարանում առկա են անհնչյունափոխ **մի, միք** բառ-մասնիկները, ինչպես՝ *կանչի՛ մի-կանչի՛ միք* և այլն: Կապանի **Ում** ճյուղի խոսվածքներում ընդհանրական են **մա, մաք** մասնիկները, օր.՝ *փրթավ՛ մա-փրթավ՛ մաք*, սակայն ճավի և Շիկահող խոսվածքներում գործածական են նաև դրանց քմային տարբերակները՝ *մա՛, մա՛ք*, այսպես՝ *պի ըցրաննա՛ մա-պի ըցրաննա՛*

*մա՛ք* և այլն. **մի**-ի այս հնչատարբերակների առկայությունը բացատրելի է Մեղրու բարբառի ազդեցությամբ<sup>517</sup>, այլ ոչ թե այլ լեզուների: Իսկ (**ԼԻ**)Ս ճյուղի լեզվական մնացորդները պահպանած վերոնշյալ բարբառային միավորներում կիրառվում են **մե, մեք** բառ-մասնիկները, ինչպես՝ *հըսե՛ մե, խօսա՛ մեք* և այլն: Նկատելի է, որ արգելական մասնիկը շեշտ չի կրում, սակայն որոշ կառույցներում, երբ կորցնում է իր ձայնավոր հնչյունը և միանում բառարմատին, կարող է տրամաբանական շեշտ ստանալ, ինչպես՝ *տի մա՛րա/մա՛րեք* «այդպես մի՛ արա/արեք», *տի մա՛սե/մա՛սեք* «այդպես մի՛ ասա/ասացեք»: Ի տարբերություն արգելականի այս կազմություններին՝ Գորիսի տարածքային տարբերակներում առկա են նաև անորոշ դերբայով ու հետադաս **մի**-ով քերականական կառույցներ, որոնցում «եզակի թվում անորոշի լ-ն դրափոխությամբ անցել է արգելականին, իսկ վերջինիս մ-ն՝ նրա տեղը. հոգնակի թվում էլ մի կողմից եզակի ձևերի նմանողությամբ, մյուս կողմից արգելականի (**միք**-ի) մ-ի առնմանությամբ անորոշի լ-ն ևս դարձել է մ»<sup>518</sup>, օր.՝ *նըստի՛ մի>նըստո՛ւմ իլ, նըստի՛ միք>նըստո՛ւմ միք, լիցիցնի՛ մի>լիցիցնո՛ւմ իլ* և այլն: Անորոշ դերբայի և **մի**-ի տարբերակների հարադրությամբ արգելականի ձևերը հատուկ են Ղարաբաղի բարբառին<sup>519</sup>: Գորիսի խոսվածքներում ժխտականի այս կառույցներում ևս տրամաբանական շեշտի տեղափոխությամբ ձայնավորասկիզբ բային նախորդելիս **մի**-ի ձայնավորը սղվում է, օր.՝ *տրիեկց մմանիլ, ճո՛ւր մմօփիլ* և այլն: **Մի**-ի ձայնավորի սղում է առկա նաև Ղարաբաղի և Հաղորդթի բարբառային միավորներում<sup>520</sup>: Խոսվածքային առանձնահատկություն է նաև այն, որ Գորիսի տարածքային տարբերակների բայական համակարգերի ժխտական խոնարհման հարացույցում համադրական եղանակաժամանակաձևերից անցյալ կատարյալը և ըղծականի ժամանակաձևերը գործառվում են և՛ հարադրությամբ, և՛ չ-ի համադրմամբ:

Եթե երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերը Գորիսի խոսվածքներում սահմանափակ դրսևորումներ ունեն, ապա Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքները հատկանշվում են դրանց՝ առավել հաճախադեպ կիրարկություններով, ինչով վերջիններս նման են Ղարաբաղի ու Հաղորդթի բարբառային միավորներին<sup>521</sup>: Կապան-Գորիս բարբառային գոտու խոսվածքներում երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները կազմավորվում են անկատար, ապառնի, հարակատար դերբայների և **ինել** (<լինել)/**իլել** (Գոր. խոս.-ներ)/(**ի**)**նիլ** (Կապ.) բայի խոնարհաձևերի հարադրությամբ. իբրև այդպիսիք Գորիսում առկա են հիմնականում **լ՛նլ, ն՛իլ մ,**

<sup>517</sup> Տե՛ս Աղայան Է., նշվ. աշխ., էջ 199:

<sup>518</sup> Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 214:

<sup>519</sup> Այդ մասին տե՛ս Դավթյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 183:

<sup>520</sup> Տե՛ս նաև Դավթյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 184, Սարգսյան Ա. Յու., նշվ. աշխ., 2009, էջ 59:

<sup>521</sup> Մանրամասն տե՛ս Դավթյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 195-197, Պողոսյան Ա. Մ., Հաղորդթի բարբառ, Ե., 1965, էջ 194-203:

Կապանում **լ'ալ**, **ն հւ մ**, **լ'աժ**, **նիս**: Հայտնի է, որ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները, հարաբերվելով գլխավոր ժամանակներին, «...կատարվող, կատարված, կատարելի կերպերի համապատասխան տևական ընթացային գործողություն կամ եղելություն...»<sup>522</sup> են արտահայտում ունենալով իմաստային այնպիսի երանգ, որն «...ընդունված է անվանել *շարունակականություն*»<sup>523</sup>: Ըստ Ա. Ղարիբյանի՝ բայի շարունակական ձևը ցույց է տալիս գործողության շարունակական, տևական կամ ընթացքի մեջ լինելը<sup>524</sup>: Ինչպես Հադրութի, այնպես և քննվող տարածաշրջանի միայն **ԼԻՍ** ճյուղի բարբառային միավորներում են ընթացակցական դերբայից կազմավորվում շարունակական ներկա ու անցյալ ժամանակաձևեր, օր.՝ **ներկա՝ լըսելալ ըմ չ'անլ**, **անցյալ՝ լըսելալ ի չ'անլ**// **լըսելալ ի նիս** և այլն, ընդ որում նկատելի է, որ քերականական մեկ իմաստն արտահայտվում է երկու բաղադրյալ կազմությամբ: Ի տարբերություն Կապանի տարածքային մի շարք տարբերակների բայական համակարգերի՝ Գորիսի խոսվածքներում **(ի)լ'ալ** -ի և **-ու/հւ մ** վերջավորությամբ անկատար, ապառնի, հարակատար դերբայների հարադրությամբ քերականական կաղապարները (օր.՝ **տեսնում են լ'ալ(լ)**, **տեսնալու վա լ'ալ(լ)**, **տեսած էք լ'ալ(լ)**...) արտահայտում են երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների իմաստներ: Իսկ Կապանի այն խոսվածքներում, որոնցում բացակայում են օժանդակ բայի անցյալի դիմաթվային ցուցիչներով հարադրված հիմնական եղանակաժամանակային ձևերը, ինչպես իրավացիորեն նշում է Ճ.Միքայելյանը, «...բաղադրյալ երկրորդական ժամանակները, առաջնալով գլխավորներին զուգահեռ, ստեղծում են կերպաժամանակային նոր իմաստներ...»<sup>525</sup> և փոխարինում գլխավորներին: Եթե Կապանի տարածաշրջանի բարբառային այս միավորների բայական համակարգերում **(ի)նիլ**-ի խոնարհաձևերով և **ուլ**-ով անկատարով կառույցները ներկայացնում են հետևյալ պատկերը. **ներկա՝ լըսում ա Գհ'ում**, **անց. անկատ.՝ լըսում ա չ'անլ Գհ'ում**, **ըղծ ապ.՝ լըսում նի**, **ենթ. ապ.՝ լըսում կի/ընի**, **հարկ. ապ.՝ լըսում պը/խոի նի**, ապա Գորիսի խոսվածքներում **-ուլ**-ով անկատարը զուգորդվում է միայն **(ի)լ'ալ** -ին՝ ձևավորելով վաղակատար ու անցյալ վաղակատար երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներ<sup>526</sup>, օր.՝ **քանդում ես (ի)լ'ալ**, **քանդում իր (ի)լ'ալ** և այլն: Ինչպես Սյունիք-Արցախի բարբառային գոտու լեզվական միավորներում, այնպես և քննվող բոլոր խոսվածքներում **-իս/ս**-ով դերբայով և **լինել** բայի խոնարհաձևերի բարբառային տարբերակների քերականական կառույցներով արտահայտում են գրեթե բոլոր եղանակների, բացառությամբ հրամայականի, երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներ:

**Իս**-ով անկատարով, **-ական** վերջավորությամբ ապակատարով և **լ'ալ** կամ **նիս** հարադրությամբ, նաև այդ երկու բառ-մասնիկների զուգորդությամբ որոշ կազմություններ բնորոշ են միայն **ԼԻՍ** ճյուղի խոսվածքներին: Այդօրինակ լեզվական իրողություն է անցյալ հարակատարի բաղադրյալ ձևը, որով այս բարբառային միավորները նմանվում են Հադրութի բարբառին:

**Իս**-ով անկատարի հետ նկատելի են զուգաձևություններ, ինչպես՝ **ներկա՝ հըսնելիս էմ ի Գհ'ում** // **ի չ'անլ (Գոր.)**, **հըսնելիս ըմ Գհ'ում** // **լ'անլ (Կապ.)**, **հըսնիս ըմ նիս** //

<sup>522</sup> Մարգարյան Ա., Հայոց լեզվի քերականություն, Ձևաբանություն, Ե., 2004, էջ 457:

<sup>523</sup> Միքայելյան Ճ., Բայի երկրորդական ժամանակները Ղարաբաղի բարբառում, Հայոց լեզվի պատմության հարցեր, Միջազգային հայերենագիտական ութերորդ գիտաժողովի զեկուցումներ, Ստեփանակերտ, 2008, էջ 52:

<sup>524</sup> Ղարիբյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 181:

<sup>525</sup> Միքայելյան Ճ., նշվ. աշխ., էջ 52:

<sup>526</sup> Տե՛ս նաև Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., 1975, էջ 223:

լիակ (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. անկատ.**՝ հրսնելիս ի ի **նիլ** // ի **լիակ** (Գոր.), հրսնելիս ըմ **լիակ** **նիլ** (Կապ.), հրսնիս ի **լիակ** (Ն իս) // հրսնիս ըմ **լիակ** **նիս** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ապառնի**՝ հրսնելիս էմ **իմիլիլ** // ի **լիակ** (Գոր.), հրսնելիս ըմ **նիլ** (Կապ.), հրսնիս ըմ **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. ապ.**՝ հրսնելիս ի **իմիլիլ** (Գոր.), հրսնելիս ըմ **լիակ** **նիլ** (Կապ.), հրսնիս ի **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **վաղ.**՝ հրսնելիս էմ ի **լիակ** (Գոր.), հրսնելիս ըմ **լիակ** (Կապ.), հրսնիս ըմ **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. վաղ.**՝ հրսնելիս ի **իլիակ** (Գոր.), հրսնիս ի **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **հար.**՝ հրսնելիս ըմ **լիակ** (Կապ.), հրսնիս ըմ **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. հար.**՝ հրսնիս ի **լիակ** // հրսնիս ըմ **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. կատ.**՝ հրսնելիս **իլիակ** (Գոր.), հրսնիս **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ընդ. ապ.**՝ հրսնելիս **նիլ** (Գոր.), հրսնելիս **նիլ** (Կապ.), հրսնիս **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ընդ. անց. ապ.**՝ հրսնելիս **նիլ** (Գոր.), հրսնիլիս **նիլ** (Տթ.), հրսնելիս ըմ **նիլ** **լիակ** // հրսնելիս **նիլ** **լիակ** (Կապ.), **խրսիս** **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ենթ. ապ.**՝ հրսնելիս **կնիլ** (Գոր.), հրսնելիս **կնիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ենթ. անց. ապ.**՝ հրսնելիս **կնիլ** (Գոր.), հրսնելիս **կնիլ** **լիակ** (Կապ.), հրսնիս **կնիլ** (Նիս) // հրսնիս **կնիլ** **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **հարկ. ապ.**՝ հրսնելիս **պետի** **նիլ** (Գոր.), հրսնելիս **պր/իտի** **նիլ** (Կապ.), հրսնիս **բիդի** **նիլ** // հրսնիս **բիդի** **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **հարկ. անց. ապ.**՝ հրսնելիս **պետի** **նիլ** (Գոր.), հրսնելիս **պր/իտի** **նիլ** **լիակ** (Կապ.), հրսնիս **բիդի** **նիլ** // **խրսիս** **բիդի** **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.) և այլն: Բարբառային նյութի դիտարկումից ակնհայտ է, որ Գորիսի խոսվածքներում բացակայում են հարակատար և անցյալ հարակատար երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերը՝ **իս**-ով դերբայի և **լիակ**-ի հարադրմամբ, իսկ Կապանի այն խոսվածքներում, որոնցում կան օժանդակ բայի միայն ներկայի խոնարհիչներ, բացակայում են անցյալ վաղակատարը և անցյալ կատարյալը: Վերոնշյալ օրինակներից նկատելի է նաև, որ Կապանի տարածաշրջանի **ՌԻ** ճյուղի խոսվածքներում սահմանականի անցյալի ապառնիս և ընդականի նույն ժամանակաձևն իրարից տարբերվում են միայն **նիլ** և **լիակ** բառ-մասնիկների շարադասությամբ:

Ապառնի դերբայով երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները ևս զուգաձևություններ ունեն, այսպես՝ **սահմ. ապառնի**՝ հրսնելու վրմ **նիլ** (Կապ.), **իսըլական** ըմ **լիակ** (Նիս) // **իսելի** ըմ **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. ապ.**՝ հրսնելու վրմ **լիակ** **նիլ** (Կապ.), **իսըլական** ի **լիակ** // **իսելի** ի **լիակ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ընդ. ապ.**՝ հրսնելու **նիլ** (Գոր.), հրսնելու **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ընդ. անց. ապ.**՝ հրսնելու **նիլ** (Գոր.), հրսնելու վրմ **նիլ** **լիակ**, **իսըլական** **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ենթ. ապ.**՝ հրսնելու **կնիլ** (Գոր.), հրսնելու **կնիլ** (Կապ.), **իսըլական** **կնիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ենթ. անց. ապ.**՝ հրսնելու **կնիլ** (Գոր.), հրսնելու **կնիլ** **լիակ** (Կապ.), **իսըլական** **կնիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **հարկ. ապ.**՝ հրսնելու **պետի** **նիլ** (Գոր.), հրսնելու **պր/իտի** **նիլ** (Կապ.), **իսըլական** **բեդի** **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **հարկ. անց. ապ.**՝ հրսնելու **պետի** **նիլ** (Գոր.), հրսնելու **պր/իտի** **նիլ** **լիակ** (Կապ.), **իսըլական** **բեդի** **նիլ** (Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.) և այլն:

Ի տարբերություն Գորիսի խոսվածքների՝ Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքները, ինչպես նշեցինք, հատկանշվում են հարակատար դերբայով բաղադրյալ կազմությունների կիրառական հաճախականությամբ, քանի որ դրանցում հարակատար դերբայի և **լիակ**-ի, երբեմն էլ **կամ** պակասավոր բայի խոնարհաձևերի հարադրությամբ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներ են առկա գրեթե բոլոր

բայերի եղանակային ձևերից, այսպես՝ **ներկա՝** հըսած ըմ **Ե՞ղև**, **անց. անկատ.**՝ հըսած ըմ **Ե՞ղև չի**, **հար.**՝ հըսած ըմ **չի** (Կապ.)//հըսած ըմ **չի**, հըսած ըմ **նիս** (**չի**)(Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **անց. հար.**՝ հըսած ըմ **չի** (**չի**)(Կապ.)// հըսած ի **չի**(Եղ., Կղ., Ն.Յ., Ս.), **ապառնի**՝ խօսած//խըսեցած ըմ **Ե՞ղև**, **անց. ապ.**՝ խօսած//խըսեցած ըմ **Ե՞ղև չի**//**չի**, **ըղծ. ապ.**՝ խօսած// խըսեցած **նիս**, **ըղծ անց. ապ.**՝ խօսած// խըսեցած **նիս** չի//**չի**, **ենթ. ապ.**՝ խօսած//խըսեցած **կինիս**, **ենթ. անց. ապ.**՝ խօսած //խըսեցած **կինիս** չի//**չի**, **հարկ. ապ.**՝ պը/իտի խօսած//խըսեցած **նիս**, **հարկ. անց. ապ.**՝ խօսած//խըսեցած **պը/իտի** **նիս** չի//**չի**, ինչպես և՝ **կնքած** **կապ**, **քեցած կապ** և այլն: Հարակատար դերբայի գործառնության ղուրտը լայն է. **լինել** բայի **խ**-ով անկատարի հետ Կապանի **ՈՒՄ** ճյուղի տարածքային տարբերակներում, բացի Աղվանիում, Դավիթ Բեկում և Տանձավերում, առկա են այլ ժամանակաձևեր, ինչպես՝ **կաղնած նիս** ըմ **Ե՞ղև**՝ «կանգնած լինելիս եմ լինում», **կաղնած նիս** ըմ **չի** //**չի**, **կաղնած նիս** ըմ **Ե՞ղև**, **կաղնած նիս** **նիս**, **կաղնած նիս** **կինիս**, **կաղնած նիս** **պը/իտի** **նիս**: Ինչպես մյուս դերբայներով, այնպես էլ հարակատարով կազմված հիմնական ժամանակաձևերն արտահայտում են գործողության կարճատևություն, իսկ երկրորդականները՝ տևականություն, ինչպես՝ «**Թե՛ս քեցած նիս չի** //**չի**, **մընիս**» և այլն: Համամիտ լինելով Ժ.Միքայելյանի հետ՝ նշենք, որ Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքներում ևս բաղադրյալ ժամանակների ձևավորման պատճառներից է տարբեր գործողությունների ժամանակային համադրման անհրաժեշտությունը խոսքում<sup>527</sup>, օր.՝ «**Թե՛ս քեցած նիս հըղցեն դըրաղեն, տըսած կինիս ի՞նչ, վըր դաղավ ըս յեկա(ծ)**»(Կապ.), «**Մըն օր հունց ա պըրահում, Երկու հօքի է՛ս վ քին անիս ին ի՞նչ ճաղացը**»(Գոր., Տղ) և այլն:

Հարկ է հավելել, որ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերով կազմությունները, որոնք հարստացնում են բանավոր խոսքը կերպաժամանակային ոճավորմամբ, Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքներում ավելի շատ են կիրառվում, քան Գորիսի բարբառային միավորներում:

Որոշ բայերի բարբառային համարժեքները հնչատարբերակային են, որոնց առկայությամբ խոսվածքները յուրահատկություններ ունեն. Գորիսի խոսվածքներում առկա **քինծղ // քինացծղ // քացծղ** տարբերակների դիմաց Կապանի

տարածաշրջանի խոսվածքներում գործառնում են **քինծղ // քեցղ** ձևերը: Գորիսի խոսվածքներին բնորոշ **քիթած** (<գտանել) «գտած» բայաձևին Կապանի

տարածաշրջանի խոսվածքներում իմաստապես համապատասխանում է **ճարած**-ը, իսկ փոխառյալ հարադիր ունեցող **անալ** (արաբ. *amāl*)<sup>528</sup> **կալ** «պատշաճել, ստացվել» բային՝ **տըռնալ** բայը (վերջինս Գորիսի խոսվածքներում առկա է **տոռնալ** հնչատարբերակով): Կապան-Գորիս տարածաշրջանների խոսվածքներում կիրառական տեսակետից տարբերություն են դրսևորում **քաղել** և **քանդել** բայերը: Կան շարահյուսական որոշ կառույցներ, որոնցում գորիսեցին նույն նշանակությամբ օգտագործում է **քանդել**-ը, կապանցին՝ **քաղել**-ը, օր.՝ **մօշը քանդել/քաղել, խի մծօրը**

**քանդել/ խի մծօրը քաղել**, բայց Կապանի ու Գորիսի խոսվածքներում

<sup>527</sup> Տե՛ս Միքայելյան Ժ., նշվ. աշխ., էջ 52:

<sup>528</sup> Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., 1975, էջ 503:

«կըրտօշկան//կըրտօպին քանդէլ(Գոր.)// քանդէլ (Կապ.)» արտահայտությունն ընդհանրական է: Գորիսի խոսվածքներում (մասնավորապես՝ Գորիս քաղաք, Վերիշեն) կիրարկվում է բաղարկությամբ առաջացած **հիյիդան**<sup>529</sup> «չգիտեմ» բայաձևը, այնինչ

Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքներում հանդիպում ենք **հինչ գիդան** (<ինչ գիտեմ) տարբերակով:

Այսպիսով՝ բարբառային նյութի դիտարկմամբ պարզվում է, որ համաժամանակյա կտրվածքում Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքները զգալի փոփոխություններ են կրել: Հետազոտության առարկա բարբառային միավորները կարելի է դասակարգել ըստ բայական համակարգերի յուրահատկությունների, որոնք ընդունել ենք որպես խոսվածքային հատկանիշ: Պայմանավորված հասարակական, տնտեսական ու մշակութային կյանքի փոփոխություններով, ինչպես և լեզվական ներգործություններով՝ այդ տարածքային տարբերակների բայական համակարգերում ձևավորել են կիրառական մի քանի առանձնահատկություններ, որոնք դրևորվում են տարեց ու երիտասարդ բարբառակիրների խոսքում: Եթե Կապանի **ԼԻՍ** ճյուղի և Գորիսի խոսվածքների բայական համակարգերում գործուն են բոլոր եղանակաժամանակային ձևերը, ապա Կապանի **Ում** ճյուղի մի խումբ խոսվածքներում դրանցում առկա է իմաստային տարարժեքություն: Կապանի տարածաշրջանի **ԼԻՍ** ճյուղի խոսվածքները, «...հանդիպելով «ում» ճյուղի Ղարաբաղի բարբառին, ուժեղ ազդեցության ենթարկվելով՝ բավականին ազդվել են նրանից՝ որոշ ձևափոխությամբ պահպանելով «ս» ճյուղի...»<sup>530</sup> տարբերակիչ հատկանիշները: Այունիք-Արցախ տարածաշրջանում վերաբնակված ներգաղթածների խոսակցական տարբերակները ևս իրենց հերթին որոշակիորեն ներգործել են **Ում** ճյուղի բարբառային միավորների վրա, որով էլ բացատրելի է քերականական զուգաձևությունների առկայությունը նույն խոսվածքում: Սույն աշխատանքով փորձել ենք ներկայացնել քննվող տարածաշրջանի խոսվածքների բայական համակարգերի՝ հնարավորիս ամբողջական պատկերը՝ կարևորելով այն հանգամանքը, որ մեր ուսումնասիրած լեզվական երևույթները հայերենի կենդանի բարբառային միավորների առանցքային ու եական իրողություններ են, որոնք ժամանակի հոլովույթում անփոփոխ չեն մնացել:

## A COMPARATIVE EXAMINATION OF THE VERB SYSTEMS OF THE SPEECHES (DIALECTS) OF KAPAN-GORIS AREAS

SVETALANA MANUCHARYAN

*Member of the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA),  
Goris State University, acting dean of Humanities and social sciences, Ph.D in  
Philological Sciences, Assistant, lecturer at the department of Armenian Language and  
Literature of Goris State University,  
Goris, Republic of Armenia*

*Kapan-Goris areas, as a dialectical zone are characterized by the manners of speech belonging to the branches lis [ԼԻՍ] and oom [Ում]. We have already examined the dialectical units of the verb systems of this area with synchronic consideration by representing*

<sup>529</sup> Օրինակը տե՛ս Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 112:

<sup>530</sup> Դավթյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 235:

*their unique peculiarities with the application of a comparative method. The speeches under the examination possess a range of characteristics according to present and past tense displays of the conjugation indicators. As far as it concerns the expression of the tense and the meaning of the Past Simple the dialectic units of Kapan-Goris can be divided into two groups: synthetic and analytic. In the speeches belonging to the latter group some past tenses of Subjunctive and Conditional lack. The speeches under consideration are also differentiated according to the formation of compulsive mood, the expression of the negative Imperative, the application of secondary compound tenses, as well as the tense-mood dialectical variants of irregular verbs. All the mood tenses are applicable in the verb systems of the “LIS” branch of Kapan and Goris Dialect, whereas in a range of dialects of “UM” branch of Kapan they are used with double/various definitions. It should be noted, that currently, by the examination of the dialectical material, the dialects in Kapan-Goris area can be classified according to the verb system peculiarities that we have observed as a speech characteristic.*

**Key words:** *the dialectical units of Kapan-Goris area, a comparative examination, Verb Systems of the speeches, Parallal method, a dialect characteristic, the branches “UM” and “LIS”, a dialectical zone.*

## СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КАТЕГОРИЙ ГЛАГОЛА В ГОВОРАХ РЕГИОНА КАПАН-ГОРИС

СВЕТЛАНА МАНУЧАРЯН

*Член Объединения молодых ученых и специалистов Арцаха (ОМУСА),  
врио декана факультета гуманитарных и социальных наук, лектор кафедры  
армянского языка и литературы Горисского государственного университета,  
кандидат филологических наук, ассистент,  
г.Горис, Республика Армения*

Регион Капан-Горис, как диалектный пояс, характеризуется говорами, относящимися к ветвям (ЛИ) С и Ум. Категории глагола диалектных единиц этого региона мы разбирали в синхронном порядке, применяя сравнительный метод, представили их особенности. Говоры, подлежащие исследованию, имеют целый ряд особенностей, исходящих из выражения временных форм глаголов настоящего и прошедшего времени при спряжении. Диалектные единицы региона Капан-Горис по выражению прошедшего совершенного времени можно разделить на две группы: синтетического и аналитического образования. В относящихся ко второй группе говорах в желательном и предположительном наклонениях отсутствуют отдельные временные формы прошедшего времени. Исследуемые говоры различаются также по образованию наклонения принуждения, по выражению категорического запрета, применению придаточных составных временных форм, как и диалектными вариантами выражения наклонения и времени неправильных глаголов. В глагольных категориях ветви (ЛИ)С Капана и говоров Гориса действуют временные формы всех наклонений, а в ряде говоров ветви Капана они применяются в разных смысловых значениях. При анализе диалектного материала видно, что на современном этапе говоры региона можно классифицировать по тем особенностям категорий глагола, которые мы рассматривали как свойство говора.

**Ключевые слова:** *диалектные единицы региона Капан-Горис, сравнительный анализ, глагольные системы говоров, сопоставительный метод, свойство говора, ветви Ум и (ЛИ)С, диалектный пояс.*